

УДК 373.5.016:808.5

Я. Прядка

РОЛЬ РИТОРИКИ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Старша школа є особливим освітнім простором, де відбувається професійне, громадське, соціальне самовизначення молодої людини. У становленні такої особистості велику роль відіграє риторика, що формує творчу, гармонійну особистість, яка ефективно володіє думкою, переконуючим словом. Риторика називають мистецтвом красномовства, мистецтвом переконання, наукою успіху. Знання риторики дають змогу педагогу співпрацювати з учнем, вільно ділитися своїми думками, вступати в повноцінний діалог.

На сьогодні однією з актуальних проблем сучасної школи є соціалізація старшокласників, адже вміння жити в суспільстві потребує спеціального навчання: добре орієнтуватися в мінливому світі, будувати відносини з людьми в межах цивілізованого діалогу, приймати самостійні рішення. Однак ці вміння в сучасних учнів належним чином не сформовані. Допомогти учневі швидко увійти в соціум, стати його органічною частиною може риторика, проте у вітчизняній лінгводидактиці відсутні розробки, які б допомогли вчителів-словеснику залучати учнів до соціалізації засобами риторики. Це й визначає актуальність нашої розвідки.

У педагогіці та психології явище соціалізації розглядали А. Богуш, Л. Виготський, М. Галагузова, Е. Дюркгейм, Д. Ельконин, А. Капська, І. Кон, А. Леонтьєв, С. Литвиненко, А. Мудрик, В. Сухомлинський та ін. Ця проблема постійно перебуває в полі зору дослідників. О. Симоненко у праці “Формування виховного впливу колективу на особистість” наголошує, що суспільна сутність людини виявляється в її відносинах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні і духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом, що і є соціалізацією [6, с. 448].

Основою зародження риторики як соціального явища, як уважають Л. Введенська, Л. Павлова та М. Кашаєва, постала проблема публічного обговорення й вирішення питань, що мають суспільну значущість, демократичні форми управління, активна участь громадян у політичному житті країни.

Останнім часом в усьому світі зростає вагомість риторики, яку називають теорією і практикою комунікації (США), теорією мовного існування людини (Японія), неориторикою (Бельгія) тощо. Держави вкладають значні кошти в розвиток риторики задля формування національного інтелекту як найціннішого ресурсу. Це доводить

важливість знань риторики для сучасної людини, зумовлює необхідність опанування риторичних відомостей у школі, особливо в старших класах.

Дослідження психологів і педагогів (Д. Ельконіна, Т. Ладиженської, Н. Рождественського та ін.) показують, що робота над мовленням учнів під час навчання риторики в 10 – 11 класах більш ефективна, якщо вчитель створює безпосередні мовленнєві ситуації, у яких учні можуть застосовувати й відпрацьовувати вивчений теоретичний матеріал. Поява і розвиток у цьому віці таких мовленнєвих функцій, як регуляція, саморегуляція допоможуть вихованню активної, комунікабельної особистості.

Мета статті – уточнити поняття „соціалізація особистості”, визначити особливості соціалізації старшокласників, з’ясувати роль риторики в соціалізації старшокласників.

Значну роль у соціалізації старшокласників відіграє спілкування, що дозволяє вважати його провідною діяльністю ранньої юності. Спілкування, комунікація – це невід’ємна частина людської культури. Порозуміння з великою кількістю людей, необхідність переконувати, відстоювати, впливати є обов’язковим компонентом методики навчання риторики. Уміння спілкуватися стає важливою вимогою, що висувається до сучасної людини. Результати фахових досліджень показують [1, с. 110], що в ранній юності досягають високого рівня розвитку всі якості, необхідні для повноцінного спілкування, однак у значній частині старшокласників не сформовані належним чином комунікативні вміння й навички, що негативно впливає на їхню соціальну адаптацію. Тому в навчанні риторики є психологічні засади, що допомагають оптимізувати процес засвоєння знань. Для вчителя важливим є й те, що в старших класах учні починають активно підходити до вибору майбутньої професії. Це зумовлює формування соціальних і особистісно значущих мотивів вибору професії; створення умов для моделювання свого майбутнього й ідеального образу професіонала, а також реалізації професійних інтересів і планів [3, с. 3 – 4]. Важливу роль у реалізації цих завдань відіграє риторика, що допомагає моделювати ситуації, наближені до професійних.

Поняття „соціалізація” є предметом вивчення представників різних наук – соціології, психології, педагогіки тощо. Звідси наявність різних поглядів учених щодо поняття. Процес соціалізації – це складне явище, у ході якого відбувається засвоєння дитиною об’єктивно заданих норм людської спільноти і постійне відкриття, затвердження себе як соціального суб’єкта [5]. Соціалізація – це процес засвоєння індивідом культури. На думку В. Городяненка, основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття індивідом норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо [8]. Соціалізація дає змогу учневі залучитися до соціального життя, одержувати й змінювати свій соціальний статус і соціальну роль.

У старшому шкільному віці відбувається активне соціальне формування особистості, її залучення до світу дорослих стосунків,

засвоєння матеріальних і духовних цінностей, вироблення власного ставлення до них, виявлення своїх здібностей і можливостей, формування поглядів і переконань. Найцінніший психологічний набуток ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу [2, с. 58]. У цьому контексті особливого значення набувають сформовані комунікативні вміння учня, що забезпечує йому повноцінне існування в соціумі. Це зумовлює введення до шкільної програми елементів риторики, що активізує мовленнєве середовище на уроці, дозволяє пробудити в учнів природну потребу говорити, висловлювати власну думку, дізнаватися нове про мову; озброює правилами риторики та способами застосування цих правил. Ефективним на уроці є відпрацювання різноманітних умінь шляхом самоспостереження, складання індивідуальної програми вдосконалення риторичних умінь. Прагматичний аспект навчання риторики передбачає удосконалення практичних навичок міжособистісного і ділового спілкування.

На думку, О. Горошкіної, С. Карамана, М Пентилюк на заняттях у 10 – 11 класах доцільно застосовувати такі форми навчання з учнями, як лекції (настановчі, оглядові), семінари, колоквіуми, дискусії, самостійне вивчення навчальної літератури (основної та додаткової), постановка проблемних завдань, моделювання ситуацій, рольові ігри, робота в групах, в парах, творчі роботи, організація самостійної роботи учнів над аналізом текстів, висловлювань для розвитку їхніх творчих здібностей тощо [4, с. 276].

Важливо використовувати вправи, побудовані на основі філософських, культурних, художніх тем, оскільки такі завдання дозволяють аналізувати текст з точки зору загальнолюдських цінностей, авторського задуму. Наприклад:

1. I. Прочитайте текст. Визначте його стиль і жанр.

Важко визначити, що таке національна ідея взагалі, бо її можна розуміти як збереження материнської мови, обрядових звичаїв тощо, для окремої людини, родини чи громад, які проживають за межами рідного етносу. Але можна з'ясувати, що таке національна ідея для конкретного народу, який має свою мову, культурні й духовні традиції, пам'ять про своє минуле, характерні риси ментальності, економічні інтереси, територію, своєрідні способи добування засобів до життя. Національна ідея поєднує в собі визначальні прикметності народу і вимагає від нього для їхньої оборони та розвитку створення власної, ні від кого не залежної державної організації.

Отже, національна ідея – це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування позитивного для себе політичного міжнародного клімату (Д. Павличко).

II. Доведіть, що цей текст має впливову силу на читача.

2. Підготуйте інформацію для своїх своїх однокласників, використовуючи подані нижче вислови.

Ті, хто з дитинства спілкуються щодня двома мовами, набагато повільніше втрачають розумові здібності у похилому віці.

Діти-білінгви відрізняються високими творчими здібностями.

Ввічливість у спілкуванні завжди обеззброює.

Великою є перевага живого слова перед писаним.

Виконання таких вправ сприяє соціальній адаптації учнів, вони більш вільно спілкуються на політичні, побутові, загальнокультурні теми. Адже сучасний учень повинен уміти мислити, володіти мистецтвом суперечки, шукати істину в культурному діалозі.

Сьогодні старшокласники особливо прагнуть до самовираження, до можливості висловлювати й відстоювати власні погляди й переконання, отже, набуває актуальності комунікативна спрямованість навчання і створення сприятливого для спілкування психологічного клімату. Тому завдання вчителя, навчаючи риторики, дібрати такий матеріал, який би спонукав до роздумів, стимулював обмін думок. Переконані, що доречним буде використання інтерактивних методів навчання: ток-шоу, мозковий штурм, зміни позицію тощо. Як показали результати аналізу психолого-педагогічної літератури, саме інтерактивні методи навчання спрямовані на створення середовища, в якому забезпечуються ефективні умови формування соціально-комунікативної активності учнів старших класів. Крім того, інтерактивні методи навчання є підґрунтям для підвищення загальної культури особистості; задоволення потреби у спілкуванні; розвитку техніки спілкування і взаємодії, здібностей, почуттів, переконань, умінь утверджувати довірливі взаємовідносини як вищу цінність спілкування; формування риторичних знань, умінь і навичок на базі підвищення їх мовленнєвої культури.

Специфіка навчання риторики така, що крім засвоєння суми спеціальних знань про риторику, важливим є розвиток низки вмінь соціально значущих: уміння спілкуватися (як говорити, так і слухати); уміння працювати з текстом; спостерігати, виділяти суттєві ознаки предметів і явищ; добирати матеріал до виступу; вести бесіду, суперечку та ін.

Крім того, основна виховна цінність риторики полягає в тому, що на уроках мови велика увага приділяється вихованню культури мовлення, поваги до оточуючих, толерантності до думки опонента, гордості за свою мову, свою країну.

Навчання риторики в старших класах виявляє такі індивідуальні здібності, які допомагають ефективнішій соціалізації особистості:

а) риторичні і мовленнєві (здатність до красивого, виразного слова; відчуття міри змістового й емоційного; вміння переконувати; вільне володіння нормами літературної мови, образність мовлення та лексичне її багатство, досконалість монологічного та діалогічного мовлення);

б) комунікативні (здатність слухати і чути співрозмовника; вміння надавати комунікативно-гуманістичної спрямованості усному слову з виявами особистої прихильності, симпатії до слухачів, відстоювати власні погляди, уникати конфліктів та успішно розв'язувати їх);

в) перцептивні (проникливість, здатність читати за виразом обличчя внутрішній стан співрозмовників, їх сприймання і розуміння почутого, відчувати зміну їхнього настрою, уміння створювати сприятливий психологічний клімат);

г) конструктивні (здатність до створення різних за жанрами, за структурно-композиційною будовою текстів);

д) рефлексивні (здатність учнів до самоорганізації у процесі створення і виголошення різних текстів, самокритичності, адекватної самооцінки й оперативної корекції поведінки і діяльності) [7, с. 263].

Отже, важко переоцінити роль риторики в соціалізації старшокласників. Риторика привчає учнів працювати з серйозною науковою літературою, уміти аналізувати і критично підходити до прочитаного, відрізняти справжню літературу від підробки.

Знання з риторики допомагають виконувати риторичні дії (цілепокладання, пошук аргументів, висновків), які необхідні не тільки для створення власних текстів, а й під час вивчення інших предметів; використовувати рефлексію як інструмент, за допомогою якого старшокласник може дати собі об'єктивну самооцінку, що є необхідним у подальшому саморозвитку. Риторична діяльність старшокласників формує в них найкращі духовні та моральні якості.

Таким чином, успішна соціалізація старшокласників є сьогодні основною педагогічною ідеєю сучасної школи, а риторика зможе сформувати високий рівень самосвідомості та забезпечити оптимальні умови для розкриття власного потенціалу учня. Визначення цих умов і стане перспективою дослідження проблеми.

Список використаної літератури

- 1. Бугайов О. І.** Треба діяти / О. І. Бугайов // Рад. освіта. – 1988. – 23 серпня, С. 110.
- 2. Кон И. С.** Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – С. 58.
- 3. Липовал Л.** Психологічний і змістовний аспекти проблеми вибору профілю навчання / Л. Липовал, В. Малишев, І. Бондарев // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 3 – 4.
- 4. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах** : модульний курс : посіб. для студ. пед. ун-тів та ін-тів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 366 с.
- 5. Словник термінів** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smolsoc.ru/index.php/home/2009-12-28-13-47-51/42-2010-08-30-12-18-24/898-2011-01-17-23-04-50> – Загол. з екрану].
- 6. Сухомлинський В. О.** Методика виховання колективу. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. – 1976. – Т. 1. – 448 с.
- 7. Уварова М. Ю.** Формування риторичної культури майбутнього

вчителя / М. Ю. Уварова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2009. – № 1. – С. 263. **8. Що таке соціалізація** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/sociology/gorodyanenko_sotsiologiya/part2/2603.htm. – Загол. з екрану.

Прядка Я. Роль риторики в соціалізації старшокласників

У статті розкрито поняття „соціалізація особистості”, визначено особливості соціалізації старшокласників, розкрито індивідуальні здібності, які допомагають ефективнішій соціалізації особистості; представлено вправи, що сприяють соціальній адаптації учнів, обґрунтовано роль риторики в соціалізації старшокласників.

Ключові слова: риторика, елементи риторики, соціалізація, комунікація, інтерактивні методи.

Прядка Я. Роль риторики в социализации старшеклассников

В статье рассматриваются понятия «социализация личности», определены особенности социализации старшеклассников, раскрыты индивидуальные способности, которые необходимы для эффективной социализации личности; представлены упражнения, что способствуют социальной адаптации учеников, обосновано роль риторики в социализации старшеклассников.

Ключевые слова: риторика, элементы риторики, социализация, коммуникация, интерактивные методы.

Pryadka Ya. The Role of Rhetoric in Sotsializatsii Senior

The article discusses the concept of “socialization”, defined features of socialization seniors rasskryty individual abilities that are necessary for effective socialization, are exercises that contribute to social adjustment of students, justified the role of rhetoric in the socialization of high school students.

Key words: rhetoric, rhetorical elements, socialization, communication, interactive methods.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2012 р.
Прийнято до друку 26.10.2012 р.
Рецензент – д. п. н., проф. Горошкіна О. М.